

tozol neki semmivel, nincs szükség a lóvéjára”, meglepett, hogy ezt a szót használja, nem is az, hogy használja, hanem az, ahogyan mondta, zsémbesen, sőt erőszakosan, ő, aki pedig annyira tapintatos, kedves az emberekhez, azt feleltem neki, hogy felhívom majd a nap végén, most pihenni akarok, rosszul aludtam a múlt éjjel.

A szállodába érve a meg-megálló, majd újra eleredő esőben, a közjegyző üzenete várt, fel kellett hívnom. A titkárnője azt mondta, hogy most más elfoglaltsága van, hagyni fog számára üzenetet, mert ma neki is korábban kell elmennie a fiáért. Bekapcsoltam a tévét, nem igazán érdekelt, egyik csatornáról a másikra váltogattam. Majdnem elaludtam, és amikor a telefon csengett és felvettem, éreztem a hangján, hogy a közjegyző zavarban van, hogy nem tudja, hogyan mondja el nekem, ez egy titok, nekem nem kell emiatt intézkedéseket tennem, semmi legális értéke nincs, mert az iratok soha nem kerültek be az ügy anyagába, és ez természetesen nem változtat nagy dolgokon, senki sem tud róla, de végül „úgy gondoltam, hogy meg kell osztanom önnel, mert ma reggel nagyon ridegnek találtam önt, nagyon zárkózottnak, nos tehát az édesapja apasági tesztet csináltatott, nem tudom, melyik évben, azt sem, milyen meggondolásból, ön még nagyon kicsi volt, ez akkor volt, amikor még nála lakott, és ez a teszt, hogy is mondjam, sokat változtat a dolgok állásán, úgy gondolom, hogy nem viselte el, ez lehetetlenné vált, ugye mindenesetre, nem tudta elviselni, természetesen önnek semmi része nincs ebben, egyébként megtartotta önt örökösnek, az egyetlen és egyedüli örökösének, amint ezt majd látni fogja, ami önt viszonylag gazdag emberré teszi, elhiheti nekem, tehát úgy hiszem, fontos volt, hogy ezt tudja, aztán azt csinál, amit akar, ez már nem az én dolgom”. Szép halkán letettem a kagylót.

A ráját már nem érzem a hasamban. Éhes vagyok, de még korán van a vacsorához. Először alszom egy kicsit a szobám homályában, hallgatva, hogy az ablaküveget veri az eső.

Karsai György

EGY KLASSZIKUS-FILOLÓGUS AZ ÁLLAMBIZTONSÁGI SZOLGÁLATOK HÁLÓJÁBAN

Sarkady János, 1927–2006

Nem vagyok történész, soha nem is gondoltam arra, hogy egy nap ilyen irányú, elmélyült kutatásokat fogok végezni. Arra pedig végképp nem volt indíttatásom, hogy Magyarország legújabb kori történetének egy korszakát majd’ egy éven át bevonjam klasszika-filológiai kutatásaimba. A 2009–2010-ben a Collegium Budapest keretében szerveződött nemzetközi kutatócsoport¹ egyik vezetőjeként azonban többek között arra vállalkoztam, hogy kiemelkedő magyar klasszikus-filológusok életpályájának a szocialista rendszer évtizedeire eső munkásságát vizsgáljam, a műveikben esetlegesen fellelhető

ideológiai befolyásoltság jeleire rámutassak. Azt már a munka kezdetén tudtam, hogy résztint egykor volt tanáraimról, részint kollégáimról, ismerőseimről és barátaimról írni ebben a megközelítésben komoly körültekintést, sok tapintatot igénylő feladat lesz. Őszintén megvallva, az itt következő írás főszereplője nem szerepelt az előzetesen vizsgálatom tárgyául kiválasztott első tíz klasszikus-filológus között. Figyelmemet személye, munkássága iránt egy 1953-ban publikált, egészen remek tanulmánya keltette fel,² amelynek soraiból lépten-nyomon határozott irónia, kifejezetten éles társadalom- és ideológiakritika sugárzott, s amely üdítően *más* volt, mint például az ugyanebből a korszakból való olvasmányélményem, a Falus Róbert írta Szophoklész-monográfia.³ Érdekelni kezdett a tudóspálya alakulása, s kerestem ennek a korban szokatlan hangnak a folytatását. 1955-ből talán idesorolható Sarkadynak egy rövidebb Héraklész-tanulmánya,⁴ ezen kívül jobbára könyvismertetések (általában magas színvonalon elkészítve, de azért gyakran a nyilván kötelező ideológiai „tiszteletkörök” lerovásával),⁵ fordítások kerültek ki Sarkady keze alól ezekben az években. 1957-ben egy komoly visszhangot kiváltott elemzése jelent meg a görög rabszolgatartó társadalom kialakulásáról⁶ (erre a tanulmányára a későbbiekben még visszatérek), de az egykori hangot, a szellemes éleslátással elemző mondatokat már sehol nem találtam. Sarkady és más hazai klasszikus-filológusok műveinek olvasásával párhuzamosan ugyanezen idő alatt kutatásokat végeztem az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltárában, mivel feltételeztem, hogy az egykori ÁVH figyelme valamilyen mértékben kiterjedhetett a klasszika-filológiára s annak művelőire is. Egy idő után feltűnt, hogy a rendelkezésemre bocsátott dokumentumokban 1956-tól kezdődően egyre gyakrabban találkoztam Sarkady János mint „*célszemély*” nevével. Ekkor határoztam el, hogy a nemzetközi kutatási program keretein belül feldolgozom élettörténetét vagy legalábbis annak az Állambiztonsági Szolgálatok érdeklődési körébe került periódusát. Persze nyugodtabb korokban, szerencsésebb égtájak alatt egy klasszikus-filológus tudós, egyetemi tanár életpályájáról elsősorban művei, másodsorban a tudományos pályáját és emberi értékeit megítélni képes közvetlen környezete: családja, barátai és kollégái vallanak; a könyvek és tanulmányok, az értékelő, kritikus elemzések és visszaemlékezések sora is a tudóslét mennyi lenyomata. Mindemellett vallanak róla tanítványai, tisztelői, akiknek jó esetben nem csak az antikvitás szeretetét tudta átadni, de azokat az emberi kvalitásokat és erkölcsi normákat is, amelyek mentén tudósként és magánemberként élte életét. Sarkady János tiszteletére is készültek ünnepi kiadványok: a hetvenedik születésnapjára megjelentetett tanulmánykötet,⁷ a halála után egy évvel kiadott emlékkötet,⁸ s ide sorolható az élettörténetét és műveinek jegyzékét tartalmazó, 2009-ben Nemes Zoltán által publikált kötet is.⁹ Amit én mindehhez hozzá tudok tenni, nem több kiegészítésnél, egy kép árnyalásánál, amely kép – meggyőződésem – az itt következő dokumentumok napvilágra hozása és értékelése nélkül talán örökre homályos maradna.

1945 után a Szovjetunió érdekszférájába került országok a kommunista ideológia bázisán építették fel társadalmi rendszerüket, s ezek egyik közös vonása volt a társadalom minden szegmensére kiterjedő *ellenőrzés*, az állampolgárok köz- és magánéletének, munkájának és intimszférájának folyamatos megfigyelése és értékelése titkosszolgálati eszközökkel. Társadalmi helyzettől, végzettségtől, betöltött munkakörtről és anyagi helyzettől függetlenül mindenki potenciális megfigyelt és megfigyelő volt. És amint ez szinte természetes is, az Állambiztonsági Szolgálatok figyelméből jutott a klasszika-filológia területére is: a Szolgálatok itt is kiépítette ügynökhálózatát, itt is mindenkiről mindent tudni akart.

Sarkady János első generációs értelmiségi volt: édesanyja erdélyi gyökerekkel rendelkező kistisztviselő – férjhezmenetelétől kezdve kizárólag családjának szentelte életét –, édesapja pedig vasutas volt. Attól függően, éppen hol volt a családíró szolgálati állomáshelye, költözött a család¹⁰ egyik faluból a másikba az ország keleti részén. Így a biharkeresztesi első évek után Sarkady az általános iskolát már a Debrecenből nem messze fekvő Sárándon¹¹ kezdte. Három év után a szülők úgy döntöttek, hogy a nagyon érdeklődő, sok tárgyban tehetségesnek mutakozó fiú váltszon iskolát, s átírátták a debreceni Református Kollégium gyakorló általános iskolájába. Egy évig járt ide, köszönhetően édesanyja komoly áldozatvállalásának, aki nap mint nap elkísérte fiát az iskolába. Ám hiába volt a lelkesedés, a családi áldozatvállalás s a kitűnő, szép jövővel kecsegtető tanulmányi eredmények, mert a sokat betegeskedő Sarkadynak egy komolyabb mellhártyagyulladás követő hosszú lábadozás után egy egész tanévet ki kellett hagynia.

Időközben édesapját ismét új állomáshelyre rendelték: Kunmadarason lett állomásfőnök, ezért a gimnáziumot Sarkady már a közeli Karcag Református Gimnáziumában kezdte. Itt a betegségek és a háború miatt többször is megszakított gimnáziumi évek alatt tanult meg latinul, s az utolsó évben itt kóstolt bele az ógörög nyelvbe is.

A háború befejezése után, 1947-ben érettségizett, s még ugyanebben az évben megkezdte egyetemi tanulmányait latin–magyar szakon Debrecenben. Annak ellenére döntött a család a debreceni egyetem mellett, hogy Sarkadynak már ekkor lehetősége lett volna felvételét kérni a budapesti Eötvös Collegiumba. Az antikvitás, ezen belül a görög nyelv, történelem és irodalom iránti életre szóló elkötelezettségének kialakulását a Budapestről lejáró Szabó Árpád professzorral való találkozásához köthetjük. Szabó Árpád hamar felismerte Sarkady kiemelkedő tehetségét, s rábeszélte, hogy a következő évtől menjen Budapestre. Az Eötvös Collegiumban – többek között Ritoók Zsigmond szobatársaként – teljesen átadhatta magát tanulmányainak: Ritoók Zsigmond elmondása szerint Sarkady gyakran egész éjszakákra „ottfelejtette” magát az Eötvös Collegium könyvtárában, s mindent olvasott: elsősorban persze ókori szerzőket, történetírókat, filozófusokat, de igen elmélyülten tanulmányozta (ugyancsak Szabó Árpád hatására) Marx írásait is. Szabó Árpád hatalmas tempót diktált az óráin: a Ritoók–Sarkady–Vekerdy tanulócsoporthoz hétről hétre ma már elképzelhetetlen mennyiségű szövegből kellett felkészülnie,¹² s ennek meg is lett az eredménye: a hazai ókortudomány és indológia három kiemelkedő alakja került ki az Eötvös Collegiumnak erről az évfolyamáról. Szabó Árpádon kívül Sarkady – saját elmondása szerint – sokat tanult Harmatta Jánostól, Moravcsik Gyulától, Marót Károlytól, Gyóni Mátyástól és Borzsák Istvántól is. Az Eötvös Collegiumot 1950 augusztusában feloszlatták,¹³ s bár ez az addigra kialakult legfontosabb kollégiumi – Ritoókhoz és Vekerdyhez fűződő – barátságait nem érintette, lakhatási és tanulási körülményei ekkor jelentősen romlottak,¹⁴ végül nagyra becsült professzora, az öt negyedéves diákként a tanszékén demonstrátorként alkalmazó Moravcsik Gyula fogadta be Gorkij fasori lakásába albérlőként. 1950–51-ben diplomázott görög–latin szakon, s még ugyanebben az évben gyakornokká nevezték ki Marót Károly professzor mellé, majd 1952-ben tanársegéd lett az Ókori Történeti Tanszéken. Diákjai körében már ekkor rendkívül népszerű volt. A következő évtől a Borzsák István vezette Ókori (Egyetemes) Történeti Tanszékre került, s itt nevezték ki 1954-ben egyetemi adjunktussá. Ekkorra már több fontos szakkikke, könyvismertetése és egy egyetemi jegyzete is megjelent.¹⁵ egy nagyon ígéretes tudóspálya első, termékeny, szakmai sikerekben gazdag éveit ezek.

1956 brutális egyértelműséggel vetett véget Sarkady tudósi pályájának, és tette tönkre jövőjét. Ettől a ponttól kezdve ma már életrajzának áttekintéséhez, a nyilvános adatok lehetőség szerinti kiegészítéséhez, vagyis Sarkady élettörténetének pontosabb megismeréséhez az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltárában fellelhető anyagát is figyelembe tudjuk – és kell – venni. Mivel a már eddig is idézett életrajzforrásaiban – Nemes Zoltán, Ritoók Zsigmond, Németh György (életútinterjú) – igencsak vázlatos az 1956–1957-es évek eseménytörténete, a következőkben kísérletet teszek arra, hogy a megismert dokumentumok segítségével teljesebb képet rajzoljak Sarkady életútjáról, amely tragikus fordulataival pontos lenyomata annak a kornak, amelyben egy ideológiailag meghatározott elnyomó rendszer és annak erőszakgépezete képes volt tönkretenni egy ember szakmai és magánéletét. Tudatában vagyok annak, hogy a most következő dokumentumok segítségével legjobb esetben is Sarkady élettörténetének mindössze néhány részletét tudjuk a korábbiaknál árnyaltabban megismerni: a teljes igazságot, elsősorban is azt, hogy Sarkady hogyan élte meg az ezekben az években vele történeteket, már soha nem fogjuk megtudni. Mint oly sok hasonló sorsú, az 1956-os forradalmat követő megtorlások következtében tönkretett életű honfitársunk, nyilvánosan ő sem beszélt soha erről: mindazt, ami 1956 és 1962 között történt vele, gyötrődéseit, szenvedéseit, titkait magával vitte a sírba.

A dokumentumok segítségével először arra kaphatunk megközelítően hiteles választ, hogy mikor és miért került Sarkady a belügyi szervek látókörébe: édesapját 1955-ben letartóztatták, s elítélték államellenes szervezkedés, valamint feljelentés elmulasztása miatt.¹⁶ Egy 1957. október 28-án kelt, a belügyi szervek számára készített *önéletrajzában*¹⁷ találjuk ezzel kapcsolatban az első adatot: „1955. januárjában a rendőrség letartóztatta apámat, aki, mint kiderült kapcsolatban állott egy államellenes szervezkedéssel, ugyanezen év októberében a feljelentési kötelezettség elmulasztása miatt 4 évi börtönre ítélték. Ügyének mi-benlétét és az ítéletet csak 1956. januárjában közölték a családdal; ezt megelőzőleg a letartóztatás tényén kívül semmit sem tudtunk és az ügyről nem is beszéltem senkinek. 1956. február 3-án jelentetem apám ügyét a pártszervezetnek. Az eset hosszú ideig tartó eltitkolásáért párt fegyelmit kaptam: megrovásban részesítettek és tagjelöltségemet meghosszabbították. Így tagjelölt maradtam az MDP feloszlataáig.”¹⁸

Ebben az önéletrajzrészletben – ami sokkal inkább egy rendőrségi vallomásra emlékeztet – a rendszer működésének majd’ minden embertelensége, gátlástalansága és kegyetlensége benne van: a baráti beszélgetések során elhangzottakat nem jelentő s emiatt négy évre elítélt apa; a hosszú hónapokon át az apa sorsáról semmit sem tudó, teljes bizonytalanságban tartott család; az apa ügyét a munkahelyi pártszervezetének jelenteni köteles fiú,¹⁹ akinek amúgy semmi köze A PÁRTHoz (hiszen még csak *tagjelölt!*), ezzel együtt *megrovásban* részesül, mivel elmulasztotta teljesíteni a párt iránti kötelességét, vagyis hogy nem *azonnal* jelentett saját apjáról. Micsoda lelki teher lehetett mindez egy alapvetően visszahúzódó,²⁰ apolitikus fiatalemberen!

Sarkady János az 1956-os forradalom idején a Bölcsészkar Forradalmi Bizottságának lett a tagja. E csekély gyakorlati jelentőséggel bíró funkcióra forrásaink egybehangzó állítása szerint Harmatta János professzor javasolta, s Sarkady még a forradalom leverése után, egészen 1957 tavaszáig, a Bizottság feloszlataáig részt is vett annak ülésein. Ez nyilván súlyosbító körülménynek számított 1958 augusztusában, amikor az illetékes hatóságok az egyetemről való eltávolításáról döntöttek. Arról azonban nem tudunk, hogy Sarkady akár szóban, akár tettben bármikor is az új rendszer ellen lépett volna fel. Amúgy Forradalmi Bizottsági tagsága semmiképpen nem szolgálhatott elégséges

magyarázatul a forradalom első évfordulóját megelőző, *elővigyázatossági letartóztatás*-ra, hiszen ez a bizottság leginkább amolyan „igazoló testület”-ként működött. Ténykedése elsősorban abból állt, hogy a forradalom alatt helyreállította azok egyetemi tanárságát, akiket 1948–1956 között politikai okokból kényszernyugdíjaztak.²¹ Sarkady maga erről az időszakról a következőket mondja idézett ÖNÉLETRAJZ-ában:²² „*Ami az ellenforradalom ideje alatti szereplésemet illeti: november 1-én Harmatta János [a név tollal bekeretezve! – K. Gy.] professzor javaslatára a »bölcsészkarai oktatók forradalmi bizottsága« tagjának választottak. Vezető vagy kezdeményező szerepem azonban a bizottságon belül nem volt. Az az ideológiai és politikai zavar, ami a múlt évben egyetemünkre elég általánosan jellemző volt, nálam is sokáig eltartott, bár lényegében csak passzív visszahuzódásban nyilvánult meg. A konszolidáció előrehaladtával azonban egyre inkább megbékültem a körülöttem kialakult helyzettel és az oktatás megindításából igyekeztem tisztességesen, hivatásomhoz illően kivenni a részemet.*”

A folytatás – az idézett ÖNÉLETRAJZ megszületését megelőző hónapok – történéseiről Sarkady tudtommal soha nem beszélt, így arról sem, hogy 1957 márciusában a belügyi szervek letartóztatták, és egy hónapon át vizsgálati fogságban tartották.²³ E letartóztatás okát és a börtönben történeteket ma már az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltárában őrzött dokumentumok alapján rekonstruálni lehet – legalább nagy vonalakban.

Sarkady János nem véletlenül került az Államvédelmi Hatóságok látókörébe. A közvetlen előzményeket, 1957. márciusi letartóztatásával kezdődő megaláztatásainak és beszerzésének okait, a folyamat lépéseit ma már több-kevesebb bizonyossággal rekonstruálhatjuk a Szolgálatok vonatkozó iratanyagának segítségével.²⁴

A Sarkadyra vonatkozó „Biztonsági őrizetbevétel (:Preventív:)”-et – ez a tárgymegjelölés szerepel a vonatkozó belügyminisztériumi dokumentumon²⁵ – elrendelő „Javaslat” 1957. március 4-én készült, és a következőképpen hangzik: „*Javaslom biztonsági őrizetbe venni Sarkadi János (:Biharkeresztes, 1927, Budapest, VI. Gorkij fasor 32. sz. alatti lakos:) adjunktust.*”

Sarkadi János az ellenforradalom ideje alatt tagja volt a forradalmi bizottságnak, majd az értelmiségi tanácsnak. Sarkadi a közelmúltban arról beszélt, hogy mint történész kutatásokat fog végezni a forradalomban résztvevők származását illetően és mivel véleménye szerint 80%-ban munkások vettek részt a forradalomban, »munkás forradalomnak« akarja megnevezni a történelemben. Szerinte március 15-én csoportos kivonulást rendezni esztelenség volna, helyette a hallgatók kettesével, hármasával sétáljanak az utcán és így demonstráljanak. Elmondása szerint az egyetemen a legnagyobb tábora van a nemzeti kommunistának, mivel a hallgatók többsége munkás és paraszt származású, így nehezen lehetne őket kapitalista jelszavakkal megszervezni. Kijelentette, hogy kapcsolatban állnak Nagy Imrével és Losonczy Gézával és kézről-kézre járó postával cikket tudnak kapni tőle. Elmondta, hogy Lukács György és felesége Bukarestben tartózkodik és szintén felvették a kapcsolatot az egyetemmel. Szerinte az elemista kisdiákok lázítása nagyon helyes, mert 12 évig politizáltattuk a gyerekeket és most megvan a reakciója. Március 15-i terveiket helyesnek tartaná, ha közölnék a munkásokkal is.

Fentiek alapján javaslom biztonsági őrizetbevételének végrehajtását és kihallgatását.

Kovács Miklós rny.hdgy., Harangozó Szilveszter rny.sz.d. alosztályvezető”

A fenti dokumentum megszületéséhez azonban a felsorolt vádaknál súlyosabb – vagy feltételezhetően azokkal legalább azonos súlyúan kezelt – vádak is a belügyi szervek rendelkezésére álltak Sarkady ellen. Eme vádpontok megszületésének körülményeiről (vagy akár csak létezésükről) Sarkadynak sem ekkor, sem később nem lehetett tudomása.

Az 1956 után Magyarországon az élet minden területét a korábbinál jóval elszántabban ellenőrzése alá vonni akaró szocialista rendszer ügynökhálózata – mondhatni – természetes módon jutott el a budapesti egyetem bölcsészkarára is. Bár a rendelkezésre álló dokumentumok igen hiányos képet festenek a megfigyeléseknek az ELTE ókortudományi tanszékeit érintő kiterjedtségéről (az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltárában semmilyen iratanyag nem áll rendelkezésre e területről: a jelentések, ha voltak is, egytől egyig megsemmisültek, vagy elkallódtak), mégis okkal feltételezhetjük, hogy az ügynökök ott voltak minden tanszéken, sőt minden tanulócsoporthoz is. Legkésőbb 1956 őszétől Sarkady óráin például ott ült hallgatói között az „Ágnes” fedőnevű ügynök.²⁶ Elég csak beleolvasni az általa készített jelentésekbe, hogy lássuk: ezek a jelentések döntően befolyásolták Sarkady további sorsának alakulását. A nap mint nap a fiatal egyetemi adjunktus közvetlen környezetében tartózkodó, az óráin nyilván lelkesen dolgozó, szakmailag felkészült „Ágnes” olyan terhelő jelentéseket készített Sarkady forradalom utáni tevékenységéről, hogy ezeknek önmagukban is el kellett vezetniük letartóztatásához. Lássunk az alábbiakban néhány példát ezekből a jelentésekből.

„Ágnes” 1957. február 14-én a következőképpen foglalta össze – szóban – jelenteni-velőjét felsőbb kapcsolata, Kovács Miklós belügyi hadnagy előtt:²⁷

„Jelentés

Budapest, 1957. február 18.

adta: »Ágnes«

vette: Kovács hdgy.

Szigorúan titkos!

»Ágnes« fdn. kapcsolatunk az alábbiakat mondta el:

A napokban jelen volt Sarkadi János az ókortörténeti tanszék adjunktusa, Szabó Árpád régészeti tanszék professzora valamint Szabad György az ujkori történelem tanszék tanárának beszélgetésén.

Nevezettek arról beszéltek, hogy Nagy Imre volt miniszterelnök Romániában a Szimaik, vagy Szimai nevű üdülőben van. Tőle és Losonczy Gézától illegálisan jönnek Magyarországra kéziratok. Ezek nem póstán, hanem kézzel-kézre jönnek. Nagy Imre által írt kéziratból jelenleg is van a Bölcsészkaron és a »megbízható« emberek olvassák.

Sarkadi János arról a tervéről beszélt, hogy mint történész, kutatást fog végezni a »forradalomban« résztvevők származását illetően. Előreláthatólag a résztvevők 80%-a munkás volt. Ilyenformán az ellenforradalmat »munkásforradalomnak« akarja megnevezni a történelemben.”

A legterhelőbb információt vélhetően az utolsó bekezdés tartalmazza – és ebből a szempontból teljesen mellékes kérdés, hogy Sarkadynak valamely latin szemináriumon (!) vázolt, az 1956-os forradalomban részt vevők társadalmi csoport szerinti elemzése sohasem készült el. Nyilvánvaló, hogy egy ilyen horderejű, kutatásra támaszkodó állítás esetleges publikálása, a munkásforradalom meghatározásának még csak a felvetése is főbenjáró bűnnek számított, amiként a Kádár-korszakban mindvégig a legfontosabb tabukérdések közé tartozott az 1956-os események ellenforradalom-definíciójának megkérdőjelezése is. Emellett természetesen „Ágnes” jelentésének a Szinaiából kicsempészett Nagy Imre-írások bölcsészkaron történő illegális terjesztésére vonatkozó része is rendkívül kompromittáló valamennyi felsorolt tanárra, így Sarkadyra nézve is.

Sarkady őrizetbevételére tíz nappal később, 1957. március 13-ról 14-re virradó éjszaka került sor, s az ezt kísérő házkutatás során további súlyosbító bizonyíték került a belügyi szervek birtokába:

„Jelentés. Budapest, 1957. március 14.

Az éj folyamán őrizetbevett SARKADI JÁNOS adjunktusnál lefoglaltunk egy levelet, melyet öccse SARKADI SÁNDOR IV. éves bölcsész-hallgató írt bátyjának. Sarkadi Sándor Szegeden jár egyetemre. A levélben arról ír, hogy nálunk is csak egy Poznan segitene, de ez a gyáva nép erre sem képes. A levél egy összehajtogatott papírlap, melyet nem postai uton küldött bátyjának.

Ladányi Mihály rny.szds.

Megjegyzés:

Sarkadi János az »ellenforradalom« idején a Forradalmi Bizottság tagja, majd az ellenforradalom után az Értelmiségi Bizottság tagja lett. Kapcsolatunk véleménye az, hogy Sarkadiék a Nemzeti Kommunista Párthoz tartoznak. Sarkadiék beszéltek többek között még arról is, hogy március 15-én a csoportos kivonulás esztelenység volna és helyesebb ha a hallgatók kettesével, vagy hármassal mennének ki a főutvonalakra.”

Íme, itt szerepel a *nemzeti kommunista párthoz* tartozás igen súlyos, besúgóí vádja, amely Sarkady letartóztatásakor, kihallgatásakor külön hangsúllyal szerepelt vádpontjai között. Ezt követően Sarkady további sorsát Harangozó Szilveszter százados, alosztályvezető (két másik felettese aláírásával ellenjegyzett) jelentése, valamint a lap aljára kézzel írt kommentárja és utasítása határozta meg: „Sarkadit 20-án kiengedték, legközelebb javasolom bevinni és foglalkozni vele.”²⁸ Hogy valóban így történt-e, tehát kiengedték-e március 20-án Sarkadyt vagy sem, a dokumentumokból nem derül ki egyértelműen. Annyi bizonyos, hogy az 1957. márciusi, *preventív* letartóztatása csak amolyan előkészítés volt, s minden valószínűség szerint március végén, április elején kezdődött el a vele való *intenzív foglalkozás*, immár nagyon is konkrét céllal. Jelen ismereteink szerint az egész folyamat elindítója, a Sarkadyra való pressziógyakorláshoz az információs háttér megteremtője „Ágnes” volt. Természetesen rajta kívül még számos „hálózati személy” dolgozott Sarkadyra s általában a bölcsészkarri oktatókra,²⁹ de senki nem volt oly közel Sarkadyhoz, mint tanítványa, „Ágnes”.

Sarkady megfigyelése kiszabadulása után is folytatódott – tehát akkor, amikor már *ügynök* volt. „Ágnes” 1957. május 25-én a következőket jelentette:³⁰ „Sarkady János mikor kijött a börtönből, az elsőéves hallgatók virággal várták. Azóta csak kétszer tartott nekünk szemináriumot, folyton politizál. [...] Sarkadi most úgy állítja be magát, mintha bizonyos szervek beszerverték volna. Ez annál is inkább valószínűnek tűnik fel, mert a Varga Jánost és többieket eltávolítják az egyetemről, ő pedig marad.

Mikor mondtuk neki, hogy vigyázzon, úgy felelt: »én most nagyon jó fiujuk lettem felül és szükség van itt rám.« Hasonló célszavakkal elérte, hogy mindenki a környezetében feltételezi, hogy a politikai rendőrségnek szüksége van rá. Legtöbbet Hanák Péterrel és Szabad Györggyel van együtt, akikről feltételezhető, hogy az u.n. Nemzeti Kommunista párt vezetői. [...] »Ágnes«”

A jelentést értékelő Kovács Miklós hadnagy – érezhetően indulatos – *megjegyzése* sokat elárul a rendszer működéséről:³¹ „Sarkadi Jánosnak az egyetemi hallgatók előtt tanúsított magatartásával kapcsolatban az előző jelentés szerint is volt kifogás. [...] A magatartásával feltétlen dekonspirációhoz vezet. Egyáltalán nem olyan magatartást tanusít, amin keresztül leplezné magát. Ellenkezőleg. Állandóan olyan témát vet fel, amiről a hallgatók nagy többsége úgy véli, hogy Sarkadit megbizta feladattal a politikai rendőrség.”

Nem folytatom „Ágnes” jelentéseinek idézését, talán ennyi is elég annak érzékeltetésére, hogy az *ügynöklét* megítélése mennyire összetett kérdés, mennyire árnyalt megközelítést igényelne erkölcsi alapon megítélni, miért vállalta valaki a szocializmus év-

tizedeiben, hogy ügynökké váljon, hogy jelentéseket készítsen munkatársairól, barátairól, szűkebb és tágabb környezetének tagjairól, röviden: hogy az Államvédelmi Hatóságok szolgálatába álljon. Sarkadyt beszervezték, s ő éveken át jelentett. De ügynöki beszerzése mögött ott voltak az „*Agnes*”-ek, a „*Kőműves*”-ek, a „*Dömé*”-k és a „*Székely Mihály*”-ok, akik megszőtték azt a hálót, amelynek segítségével az ÁVH foglyul ejthette kiszemelt áldozatát, megzsarolhatta, szolgálatába kényszeríthette. A Sarkady János életének tragikus fordulóit (fel)jelentéseikkel előkészítő „*Agnes*”-eknek is nyilván megvan a maguk története: talán az ő esetükben is megaláztatások, zsarolások, kényszerítések állnak a beszerzés hátterében. Minket itt és most Sarkady János ókortörténész, klasszikus-filológus élettörténete érdekel, örökre magába zárt meghurcoltatásának, titkos ügynökké válásának és ügynöki tevékenységének a lehetőségek szerinti legteljesebb leírása. És ebben a tragikus történetben egyértelműen Sarkady János, ez a rendkívüli tehetségnek indult tudós volt az áldozat, akinek tudóspályáját a kollégái és tanítványai között megbúvó „*Agnes*”-ek tették tönkre.

De térjünk vissza Sarkady letartóztatásának pillanatához. Az áttekintett dokumentumok ismerete nélkül érthetetlennek tűnne egy olyan fiatal tudós letartóztatása, aki bizonyosan nem vett részt semmilyen jelentős „ellenforradalmi” tevékenységben. Sarkadyt 1957. március 13-án mégis őrizetbe vették.³² Bizonyos vagyok abban, hogy Sarkady sohasem tudta meg, egyetemi kollégái közül miért éppen őt tartóztatták le s vitték be az Országos Börtön Vizsgálati Osztályára.

Nem tudjuk, mi történt a börtönben Sarkady Jánossal. Egyetlen dolog biztos: ekkor szervezték be. *Ügynöki beszerzési adattal*pján, az úgynevezett „6-os karton”-on („*Szigorúan titkos! Különösen fontos!*” megjelöléssel) a *beszerzés ideje* rovatban 1957. április 10. szerepel. Ebből következően, ha hihetünk Harangozó Szilveszter százados feljegyzésének – ő javasolta, hogy március 20-a után külön is *foglalkozni kell* Sarkadyval – április elejére a „*foglalkozás*” meghozta eredményét: „*Sárándi Vilmos*” fedőnévvel Bodrogi László rendőrnyomozó őrnagy Sarkady Jánost *II/3-d ügynökké* szervezte be. Ez a szomorú dokumentum a „*beszerzés alapja*” rovatában egyetlen szót szerepeltet, a sokat sejtető „*presszió*”-t. Ez hétköznapi nyelvre lefordítva azt jelenti, hogy Sarkadyt minden bizonynyal megverték,³³ valószínűleg többször is, vagyis elsősorban a *fizikai erőszak* hatására vállalta az ügynöki megbízatást.

A belügyi szervek végtelen cinizmusát mi sem mutatja jobban, mint Sarkady ügynökfedőnévének megválasztása: *Sárándi Vilmos*. Sáránd, a falu, ahol gyermekevei egy részét töltötte, a felhőtlen ártatlanság kora és helyszíne lehetett Sarkady emlékezetében; most ezt a múltat (is) elvették tőle, mindörökre beszennyezték boldog gyermekévének helyszínét. Még a kívülállónak is fájdalmas belegondolni, hogy Sarkady az elkövetkező években, valahányszor „*Sárándi*” néven aláírta *ügynökjelentéseit*, nem csak arra kényszerült, hogy valami egészen gyalázatos, erkölcsi elveivel nyilván mélyen elmentéses dolgot csináljon, hanem rákényszerült, hogy újra meg újra szembenézzen egykor volt boldog múltjának meggyalázásával is. Az egyébként olykor megdöbbenően primitív gondolkodásról tanúságot tevő belügyi szervek itt pszichológiailag bámulatos érzékkel jártak el: egy Sarkady-alkatú, csendes, visszahúzódozó, sok tekintetben kifejezetten gátlásos embert múltja talán legtisztább időszakának és helyszínének kisajátításával és bemocskolásával olyasmitől fosztották meg, ami nyilván egész további életére súlyos szégyenérzettel töltötte el, és kiszolgáltatottá tette.

Sarkady „*foglalkoztatási vonal*”-a – azért ez is nyelvi remeklés! – a dokumentum szerint: *ELTE*. A rendelkezésünkre álló dokumentumok alapján „*Sárándi*” 1962-ig készi-

tett jelentéseket az Államvédelmi Hatóságok számára. Ahogy a „Sárándi Vilmos» *fn. ügynök értékelése*” tárgymeghatározású, Csanády Endre rendőr százados (III/III-4-a al-osztály) által készített, 1965. október 8-i dátummal írt jelentésben áll: ³⁴ „...foglalkoztatása 1957-től az Eötvös Lóránd Tud. Egyetem területére irányult. A jelentések a kompromitált személyek, valamint a fegyelmi úton eltávolított személyek tevékenységének, magatartásának felderítésére irányult. Ezen kívül konkrétan két »F« dossz.³⁵ személy felderítésében vett részt. Általános feladatokról készült jelentéseit, s – melyek a területen levő hangulati tényezőkre vonatkoztak – jól fel lehetett használni. 1961-ben a MTA vonalán a Történettudományi Intézetnél dolgozó személyekre vonatkozóan adott jellemzéseket. 1962-ben megváltozott életkörülményei miatt pihentetve lett. 1965-ben más munkahelyre került, ezért a »m« dossziét irattárba helyeztük.” Ez a jelentés már „Sárándi Vilmos” ügynök tevékenységének lezárása lesz, ám előbb térjünk még vissza a két időpont közötti történethez.

A Sarkadyra gyakorolt *presszió* részét képezte az az 1957. április 6-án kelt *Jegyzőkönyv*,³⁶ amely „Budapesten az Országos Börtön hivatalos helyiségében Sarkadi János gyanúsított kihallgatásáról” készült (ezek szerint ekkor Sarkady bizonyosan még – vagy ismét – letartóztatásban volt). Ez a kilencoldalas vallomás három kérdéscsoportot ölel fel (a kérdéseket szó és betű szerint idézem a jegyzőkönyvből): (1) „*Ismertese röviden életrajzát?*”; (2) „*Ismertesse baráti körét?*”; (3) „*Tegyen részletes vallomást az Eötvös Lorand Tudományegyetem általa ismert karain a nemzeti kommunizmus vezetőinek tevékenységéről és ellenséges múltjáról?*”

Az (1) pontban apja ügyéről és egykori, reménybeli párttagságáról így vall: „*1955-ben apámat államellenes tevékenység miatt letartóztatták. 1956 januárjában kaptam meg a hivatalos értesítést hogy lezárult és négy évre ítéltek. Bűncselekménye az volt, hogy tudott egy államellenes szervezkedésről és elmulasztotta a feljelentési kötelezettséget. Eddig az ideig félve, hogy üldözni fognak érte nem jelentettem apám ügyét a pártnak. Tagfelvételem előtt jelentettem a Pártnam amit apám ügyéről tudtam. A Párt iránti bizalmatlanságomért pártfegyelmet kaptam, megrovásban részesítettek és tagjelöltségemet hat hónappal meghosszabbították. Tagfelvételemre a XX.-ik Kongresszust követő viták és az ellenforradalom miatt nem került sor.*”

A (2) kérdésre-utasításra adott vallomásában Sarkady sorra veszi „baráti kör”-ét: *tizenhat* egyetemi kollégájáról ad rövidebb-hosszabb jellemzést, igencsak tágan értelmezve a „baráti kör” fogalmát.³⁷ Jobbára semmilyen terhelőt nem mond senkiről – Borzsák Istvánt, Székely Györgyöt, Moravcsik Gyulát, Trencsényi-Waldapfel Imrét politikai szempontból (is) kifejezetten jó színben tünteti fel! –, s bár a Szamuely Tibor és Pölöskei Ferenc történésekre mondottak tartalmaznak enyhe utalást *helytelen magatartásra* (az előbbi a „*nemzeti sajátosságokat propagálja*”, az utóbbi „*a parasztsággal kapcsolatos kérdésekben – adók, begyűjtés – Nagy Imre politikáját követte*”), ezek semmiképpen sem lehetnek különösebben terhelő adatok az érintettekkel kapcsolatban. Szabó Árpádról beszél utoljára, s vele kapcsolatban is jól érzékelhetően vigyáz arra, hogy kizárólag olyan közismert tényekről beszéljen, amelyeket nem lehetett felhasználni egykori tanára ellen. Egyetlen kivétel e tekintetben talán csak a vallomás utolsó rá vonatkozó mondata: „*Nov.4- után megmaradt az ellenzékieskedés vonalán a kormánnyal szemben. Kétségbevonta a szovjet beavatkozás szükségességét.*” Ma már eldönthetetlen, hogy mi járhatott Sarkady fejében, amikor az idézett súlyos vádak tartalmazó mondatokat kimondta-leírta: talán azt feltételezte, Szabó Árpád habitusa jól ismert kihallgatói előtt, így jellemzésébe beleférhetnek ezek a Szabó Árpád által talán úton-útfélen hangoztatott gondolatok is, felidézésükkel nem kompromittálhatta egykori mentorát.

A (3) kérdés-utasítás az úgynevezett „nemzeti kommunizmus” eszméjét (vagyis a hivatalos, szovjet típusú kommunizmustól súlyos elhajlásnak minősülő ideológiát) valló ta-

nártársaira vonatkozott. Itt Sarkady valószínűleg szintén semmilyen új információt nem adhatott kihallgatóinak, de az tény, hogy többeket – Lukács Györgyöt, Szamuely Tibort, Hegedüs Andrást, Kató Istvánt és Varga Jánost – felsorol, mint akik e veszélyes nézeteket vallják. (Egyébként a nyitólap tetején olvasható kézírásos megjegyzés arra utal, hogy Sarkady egész vallomását a belügyi szervek elsősorban a Hegedüs András elleni anyaggyűjtés részeként tartották értékesnek; erre utal az is, hogy az anyag abban a dossziében található, amelyet 1953. május 11-én Hegedüs András megfigyelésére nyitottak.)³⁸

Sarkadyt a dokumentumok tanúsága szerint tehát négy nappal e *vallomása* után, 1957. április 10-én szervezték be.

Sarkady egyik célterülete az egyetemi történészek csoportja volt, így róluk készítette egyik első *Jelentését*. Ebben tizenhét kollégájáról ad egybekezdéses jellemzéseket (öt nevet a ma hozzáférhető anyagban kisatíroztak, olvashatatlanok); többek között Süpek Ottóról, Szabad Györgyről, Dolmányos Istvánról, Heller Ágnesről és Hermann Istvánról. Kovács Miklós rendőr hadnagy a következőket írja az ügynökjelentés végére: „Az ügynök bevezetése az aktív felderítő munkába jelenleg folyik, mivel nem régi ügynökről van szó. Az előzőleg kialakult véleményekkel ellentétben az a véleményem, hogy jó ügynök lesz, csak sokat kell az egyéni tulajdonságán fokozatosan változtatni. A helyzet ugyanis az, hogy bár tudományos területen jó szakember, de a magánéletében elég zárkózott. A lehetőség azonban meg van arra, hogy a zárkózottságból kiemeljük. Örömet fejezte ki azért, mert felhívtam figyelmét a magatartásának a hiányosságaira és hosszabb beszélgetést folytattunk a megváltoztatás módjáról és a megváltoztatás előnyéről, úgy a mi közös, munkánkban, mint a saját egyéni életében.”³⁹

A JELENTÉS mai olvasója nehezen tudja eldönteni, mi hasznosat találhatott Kovács hadnagy „Sárándi” jellemzéseiben: amennyire ez megítélhető, kiról-kiról megint csak, a rendőrségen tett *vallomásához* hasonlóan, köztudott információkat közöl (Szabad Györgyről például jelenti, hogy „*polgári liberális nézetei vannak*”, valamint hogy „*az ellenforradalom idején tagja volt a forradalmi bizottságnak*”, Heller Ágnesről, hogy „*Lukács György közeli tanítványi köréhez tartozott*”, s hogy „*...1956-ban a párton belül erősen jobboldali irányzatot képviselt*”, Süpek Ottóról pedig leírja, hogy „*...erősen narodnyik-nacionalista befolyás alatt állt...*”). Igaz, több esetben is említi az érintett *cionista*, illetve *antiszemita* nézeteit, *jobboldali beállítottságát* és/vagy *klerikális* mivoltát. Ezek az információk, pontosabban ezek *jelentésbe* foglalása talán megütközést kelthet ma, de nyilvánvalóan semmilyen újdonságértékkel nem bírhattak akkoriban a belügyi szervek számára, hiszen bizonyosra vehetően valamennyi, a „*Sárándi-jelentés*”-ben számba vett tudósról számos egyéb forrásból az ittenieknél jóval részletesebb beszámolókkal rendelkeztek.

Kovács hadnagy „*értékelés*”-e egyéb szempontból is gyanakvásra ad okot: színpadra kívánczó jelenetnek tűnik, amint a stílusából ítélve nem túlságosan intelligens rendőr hadnagy – nyilván egy titkos találkozó keretében – *felhívja* a szuperintelligens Sarkady figyelmét *magatartásának hiányosságaira* (!), s hosszán elbeszélget vele a *megváltoztatás módjáról és előnyeiről*. Majd Sarkady mindezért *örömet fejezi ki* (!) – legalábbis így értékelte találkozásuk pozitív hozadékát (jól érzékelhető büszkeséggel) Kovács hadnagy. Óhatatlanul felmerül a gyanú – aminek valóság tartalmáról ma már sajnos szintén nem győződhetünk meg –, hogy Sarkady ezt a vélhetően egyik első jelentését *szellemi kihívásnak* fogta fel, és „*adataival*”, információi megfogalmazásával egyszerűen bolondot csinált az őt besúgásra kényszerítő belügyiekből.

„*Sárándi*” módszere tehát a besúgóji jelentés lényegi céljának, a megfigyelt személy kompromittálásának elkerülésére a következő volt: a belügyi szervek előtt nyilvánvaló-

an jól ismert események, tények feltüntetése saját megfigyelés eredményeként (a Brusznai-, illetve Kovács-ügy), majd a *célszemély teljes ártatlanságának* megírása szándékoltan naiv stílusban. Támadhatatlan tekintélyeket von be a történetekbe (például a nemzetközi híró Kardos László és Moravcsik Gyula professzorokat), akik nyilvánvalóan nem voltak, nem lehettek rendszerellenességgel vádolhatók azokért a tettekért, amelyekért, mondjuk, egy fiatal tanársegédre bizonyosan minimum állásvesztéssel járó megtorlás várt volna. Hogy mennyit értett meg Kovács hadnagy „Sárándi” mondataiból, jól mutatja a JELENTÉS-hez fűzött – amúgy meglehetősen zavaros – *Értékelés* (1) és *Megjegyzés* (2): (1): „...Az ügynökkel nincsenek problémák, feladatát jól oldotta meg, kivéve az utolsó bekezdésben tett megállapítása helytelen, ami persze nem az őszinteség kérdése róla.” (2): „Szepessy Tibor Kovács (sic!) Mária sírköszentelése alkalmával irt egy megemlékezést, amiről nem beszélt az ügynöknek, de más uton hozzánk jutott az írott példányból is. A megemlékezés végén kijelenti, hogy Kovács Mária élete és halála legyen példa a jövő filológiai szakon dolgozók számára. Ez bizony kifogás alá esik.” A rendőr hadnagy szavaiból világos, hogy a belügyi szervek ügynökhálózata ez esetben is messze több információval rendelkezett Szepessyről (is), mintsem hogy valóban szükségük lett volna „Sárándi” információira.⁴⁰

„Sárándi Vilmos” ügynök tevékenysége azonban nem sokáig folytatódik ebben a bátor, megbízói kijátszására kielezett stílusban. A rendelkezésünkre álló, viszonylag csekély számú jelentésből kitűnik, hogy 1958 őszére radikálisan megváltozik hangneme és stílusa. Jelentései egy részében – különösen a Szabó Árpádra vonatkozóiban – még jobbra tartja magát korábbi módszeréhez (semmilyen „értékelhető”, a megfigyelt személyre nézve kompromittáló információt nem adni, sőt némi iróniát is megengedve magának, itt-ott kifejezetten gúnyt űzni megbízóiból), más írásai viszont egyre súlyosabb, valóban terhelő információkat tartalmaznak a megfigyelt személyekről.

E változásnak több oka is lehetett. Elképzelhető, hogy a rendszer lassan-lassan mégiscsak „bedarálta” Sarkadyt, vagyis tartótisztjei folyamatos számonkérései, megalázó kioktatásai, az állandó jelentési kényszer megtörte ellenállását, s mintegy belefásulva-beletörődve sorsába, amolyan „minden mindegy” alapállásból elkezdte *valóban teljesítő feladatnak* felfogni ügynöki munkáját.

Ennél azonban sokkal fontosabb lehetett, s nyilvánvalóan jelentősen hozzájárulhattott elkeseredéséhez, lelkiállapota megváltozásához, hogy 1958 augusztusában őt is elérte a bölcsészkaron végigsöprő megtorlások utolsó hulláma: elbocsátották az egyetemről.⁴¹ Ez első ránézésre akár meglepőnek is tűnhet Sarkady alapvetően visszahúzódo természetének, az 1956-os forradalom idején játszott igen kis szerepének, valamint ekkor már aktív ügynöki mivoltának ismeretében. Ő maga így beszélt erről az utolsó vele készült életútinterjúban: „...*elég az hozzá, bár nekem különösebb vezető szerepem nem volt, de az oktatók forradalmi bizottságába beválasztottak, és ez elég volt aztán arra, hogy ugye a második tisztogatással kirakjanak engem is. Vigasztalódtam, hogy olyan derék emberek, mint Ritoók Zsigmond, Szepessy Tibor és más szaktársak is kimentek, és különben is ez az egyetem már nem volt olyan igazi, ahonnan Szabó Árpádot kirakták már az előző évben.*”⁴² Pedig – s erről természetesen itt sem beszél – talán némi joggal azt is hihihette, hogy ügynök volta megvédi sok kollégája sorsától. Ha ebben a hitben ringatta magát, az csak annak jele, mennyire nem értette Sarkady a rendszer működését: ő, aki – 6-os kartonja *kategória-beosztásai* szerint „*egyéb ellenséges*” meghatározást kapott, s akit – ne feledjük! – ugyan ezen dokumentum tanúsága szerint *presszióval* kellett rávenni az állambiztonsági szervekkel való együttműködésre, s akinek apja, öccse s ő maga is számos rendszerellenes

tettet hajtott végre a múltban, ugyan miféle „gentlemen agreement”-ben reménykedett? Semmiféle „vizonzást” nem lett volna szabad várnia csak azért, mert *aláírt*, mert *feladta önmagát*, mert *jelentett*.

Eltávolítása az egyetemről a hivatalos változat szerint: „*népgazdasági érdekből és a középiskolák állományának feljavítása céljából*” történt. Sarkady a számára kijelölt vidéki középiskolai állást nem fogadta el,⁴³ így rövid időre munka nélkül maradt. De már 1958 őszétől – Pölöskei Ferenc segítségével⁴⁴ – egy budai gimnáziumban tanított latint és magyart,⁴⁵ majd az iskola 1959-es megszüntetése után a pesterzsébeti Bagi Ilona Általános Leánygimnáziumban tanított magyart 1964-ig. Ezek lehetnek Sarkady életének legelentmondásosabb éveit: egyrészt büntetésként kellett megélnie, hogy az egyetem helyett középiskolában tanít; egy számára idegen korosztállyal kellett szót értenie, ráadásul jórészt olyan tárgyak oktatásának ürügyén, amelyek távol álltak érdeklődési körétől. Másrészt azonban folytatta tudományos kutatásait, s valóban heroikus teljesítménnyel ekkor fordította le Arisztotelész POETIKÁ-ját,⁴⁶ készítette el és védte meg 1964-ben – kitűnő, sajnos azóta sem publikált – kandidátusi értekezését.⁴⁷

És sajnos Sarkady esetében van *harmadrészt* is: ugyanezekre az évekre esik „*Sárándi Vilmos*” ügynök tevékenységének súlypontja is, ekkorról származnak azok a jelentései, amelyek között olykor kifejezetten kompromittálóak, de legalábbis rosszindulatúak is vannak.

„*Sárándi*” jelentéseinek a mából visszatekintve talán legszomorúbb, egyben legértelmentlenebb része az, amit Szabó Árpádról írt 1960–1961-ben.⁴⁸ Különösen egy részük kompromittáló tartalma és hangneme megmagyarázhatatlan. A Debrecenben elsőéves Sarkadyt annak idején, 1948–1949-ben Szabó Árpád fedezte fel, ő küldte Budapestre, az Eötvös Collegiumba, s később is, amennyire tudjuk, mindvégig segítette egykori tanítványát; Sarkady szellemi apjának, szakmai fejlődése elősegítőjének, klasszikus értelemben vett mentorának számított.

1960. április 19-én egy több mint kétoldalas jelentés számol be Szabó Árpád mindennapjairól és politikai nézeteiről.⁴⁹ Rögtön az elején elmondja, hogy „...*Olaszországba meghívást is kapott előadások tartására, de nem kapott kiutazási engedélyt és ezért nagyon haragudott is*”. Tud Szabó Árpád magánlevelezéséről „*Olaszországban élő, disszidált barátjával, R á k o s i Zoltánnal*.”⁵⁰ *Ennek anyját nemrég egy súlyos agyoperáció után kiengedték Olaszországba további kezelésre. Állapotáról részletes leveleket ír, de ezekben a levelekben feltéhetőleg másról is szó van. Egy esetben pl. arról írt, hogy az általános nemzetközi enyhülés a magyar kormányzatot engedményekre fogja kényszeríteni*”. Majd így folytatja Szabó Árpád jellemzését: „...*izgága természete már most is átlépi ezt a saját maga elé állított határt. Munkahelye szakszervezete rendezésében előadást tartott Aiszkülosz görög dráma íróról, azonban az egyébként ártatlan témába olyan célzásokat csuszattak be, amelyek miatt az intézet igazgatósága megmosta a fejét.*” „*Nem ért egyet a népi demokráciával, vagy – amint aztán óvatosabban kifejezte magát – »legalábbis ezzel a formájával nem.«*” „...*a világ jövőjének nagy kérdését látja abban, hogy mi lesz a fehér emberekkel és nem fog-e a világ vezetése a következő évtizedek folyamán teljesen átmenni a színes népek kezébe.*”

Nemhiába értékeli Tipold rendőr hadnagy ekképpen „*Sárándi*” teljesítményét: „*A jelentést értékesnek tartom, mert igen jól tükrözi Szabó Á. jelenlegi politikai magatartását.*” „...*figyelemreméltó a »fehér és a színesbőrű« emberekkel kapcsolatos fejtegetése.*”⁵¹

„*Sárándi*” itt már nemcsak általánosságokat, Szabó Árpádról köztudott vagy a célszemélyre nézve egyáltalán nem terhelő adatokat közöl, hanem még magánlevelezésé-

nek nyilván csak szűk, bizalmas körben – elképzelhető, hogy kizárólag Sarkadynak – elmondott tartalmát is megosztja tartótisztjével.

1961. február 9-én kelt az a kétoldalas jelentés, amely a legsúlyosabb vádpontokat tartalmazza Szabó Árpáddal szemben:⁵² „*Ez a helyzet a bizonytalanság állandó érzése, fokozottan kiélezte és elkeseredetté tette ellenzékiességét.*” „...*a lojalitás egyáltalán nem vált igazán jellemzőjévé sem magatartásában sem belső meggyőződésében.*” „*Sz. eleinte elkeseredetten hajtogatta, hogy semmiképpen sem fog kibékülni a rendszerrel és mindenkit elítél, aki »megalkuvásra« hajlandó.*” „*Nézetei sok tekintetben hasonlítanak a jugoszláv revizionisták elképzeléseihez...*” „*Sz. ideológiai visszafejlődése megmutatkozik abban is, hogy feléledt nacionalizmusa.*” „*Nagyon jellemző az is, ahogy a zsidókkal szemben állást foglal. Gyakran emlegeti, hogy milyen nagy baj, hogy a fontos helyeken, vezetőállásban annyi a zsidó. Ezeknek az antiszemita gondolatoknak a felbukkanása nagyon érdekes, és érdemes lenne kideríteni, hogy kinek a befolyása idézte ezt elő nála. Ez ugyanis – ez elég jól megfogható nála – nem gyökeres, személyes meggyőződése, hanem inkább átvett frázisok ismételtetése. Az ismeretségi köréhez tartozó zsidók nagyrésztével ugyanis jó barátságban van, úgy hogy itt különös ellentmondás mutatkozik.*”

„Sárándi” ügynök tevékenysége a jelenleg rendelkezésre álló dokumentumok alapján 1962-ben lezárult. Csanády Endre rendőr százados három évvel később, 1965. október 8-án készíti el az erre utaló JELENTÉS-t „*Sárándi Vilmos fn. ügynök értékelő*” tárgymegjelöléssel. Ennek zárómondatai így hangzanak: „*1962-ben megváltozott életkörülményei miatt pihentetve lett. 1965-ben más munkahelyre került, ezért a »m« dossziét irattárba helyeztük.*” Nem tudjuk, milyen „*megváltozott életkörülményre*” céloz Csanády százados az 1962-es év kapcsán – amennyire Sarkady életrajzából tudható, ekkor és még két évig a pesterzsébeti Bagi Ilona Szakközépiskolában tanított –, de tény, hogy 1962 utánról az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltárában nem található „*Sárándi*”-jelentés. A „*más munkahelyre kerülés*” 1964-ben a debreceni egyetemet, az ekkor már Borzsák István vezette Klasszika-filológiai Tanszékét jelentette. 1965-ben pedig – Borzsák melegen támogató előterjesztésére – megkapja docensi kinevezését az Ókortörténeti Tanszékre, majd 1969-től ő lett a tanszék vezetője, s e pozíciót 1987-ig töltötte be. Ekkor áthelyezték Budapestre, az ELTE-re, az Ókortörténeti Tanszék vezetőjének. Ő maga később, talán eltúlzott szerénységgel így értékelte életének ezt a fordulatát: „*Amikor a pesti tanszék szomorú halálesetek miatt úgy megürült, hogy ott helyben már nem tudtak utódot találni, vagy a lehetséges utódok valahogy úgy kiegyensúlyozták egymás pozícióit, hogy egyikük sem kapta meg, és így 87-ben felhelyeztek oda, ott 95-ig vezettem a tanszékét, amikor is elértem a korhatárt, és 97-ben nyugdíjba mentem.*”⁵³

Sarkady nyugdíjasként is tartott órákat mind Budapesten, mind Debrecenben. A debreceni egyetemen díszdoktori címet kapott, az ELTE-n pedig *professor emeritus* lett. Élete utolsó éveiben aktívan részt vett a Károli Gáspár Református Egyetem koncepciójának kidolgozásában, az intézmény létrehozásában, s ókortörténeti előadásokat is vállalt itt. Munkásságának utolsó elismerése a 2005-ben neki ítélte Károli Emlékérem volt.

„Sárándi” ügynökjelentés-aktáit tehát 1964-ben, Debrecenbe kerülésekor *helyezték irattárba, operatív alkalmazása* ekkor szűnt meg. Valószínűleg ő maga sem tudott azonban arról, hogy ekkor még egyáltalán nem került ki az Államvédelmi Hatóságok érdeklődési köréből. A Hajdú-Bihar megyei Rendőrfőkapitányság III/III. alosztályán legkésőbb 1966 júniusától kezdődően foglalkoztak Sarkadynal, akkorról származik az első, itt keletkezett dokumentum.⁵⁴ Ez az egyoldalas JELENTÉS Sarkady egyetemi docensi kinevezési előterjesztését véleményezi, s a következő, egyértelműen elítélő megállapításokat tartalmazza: „...*aktív ellenforradalmi tevékenységet fejtett ki. Ellenséges tevékeny-*

sége miatt állásából fegyelmi úton elbocsájtották. 1957. ápr. 4 előtt preventív őrizetbe vették és 6 hónapig őrizetbe volt. [...] Konkrétan ellenséges tevékenysége előttünk ismeretlen, mert eljárás nem indult ellene, mivel operatív célra felhasználták. Amióta itt dolgozik szorosabb baráti kapcsolatot a Budapestről ellenforradalmi tevékenysége miatt idekerült személyekkel tart. [...] A fentiekre való tekintettel Sarkadi János docensi előléptetését nem javasoljuk.”⁵⁵ Ez a feljegyzés több szempontból is különleges, figyelmet érdemlő, hiszen több kifejezetten téves – nem kizárt: szándékosan negatív irányban meghamisított – információt tartalmaz: 1. önkényesen értelmezi Sarkady forradalmi bizottsági tagságát *aktív ellenforradalmi tevékenységnek* – ezt még a vizsgálatot 1957-ben lefolytató belügyi szervek sem állították soha; 2. az ELTE-ről 1958-ban *nem* fegyelmi úton bocsátották el, hanem „*áthelyezték*”; 3. pontosan lehet tudni, hogy 1957-ben mikor vették őrizetbe (1957. március 13-ról 14-re virradó éjszaka); 4. nem „*hat hónapig*” volt letartóztatásban, hanem körülbelül egy hónapig. A tendenciózus hamisítást még érthetlenebbé teszi, hogy ugyanezen dokumentum tanúsága szerint a jelentés készítői⁵⁶ tudtak Sarkady ügynöki beszerzéséről és múltjáról, tehát nyilvánvalóan hozzájutottak mindazokhoz a dokumentumokhoz, amelyek alapján akár hiteles képet is rajzolhattak volna személyéről. Mindössze annyi tűnik bizonyosnak, hogy valamiért mindenáron meg akarták akadályozni Sarkady kinevezését, s ezért még a fenti, durva csúsztatásokat és hazugságokat sem tartották nagy árnak. Igyekezetük azonban – mint ez Sarkady itt idézett életrajzaiból is tudható – nem vezetett eredményre: még ebben az évben megkapta docensi kinevezését. Hogy a héttérben milyen harcok folyhattak – és különösen: *kik között?!* –, dokumentumok hiányában csak találgathatjuk. Mindenesetre a jelentés aljára – később jól láthatóan más írógépen írva – ezt írták (talán az elutasító javaslat megerősítéséül?): „*MSZMP Megyei I. Titkárával megbeszélve.*”

Alig néhány nappal a fenti dokumentum megszületése után az OD-3578/65. számú, Borzsák István megfigyelésére nyitott, a megfigyeltről összefoglaló jelentéseket tartalmazó dossziében Sarkady neve többször is említésre kerül. Például „*Kőműves*” fedőnevű ügynök⁵⁷ már 1960. augusztus 2-án a következő, elmélyült helyzetelemző képességről valló jelentést készítette: „*...felvetném a következő összefüggést, ami esetleg némi magyarázatot ad Borzsák – Szabó Árpád – Ritoók Zsigmond és Sarkady János nagy egyetértésének. Az elvi alap a szilárd protestáns világnézet: Ritoók aktív presbitere hosszú évek óta a Kálvin-téri egyházközségnek: Szabó és Borzsák barátsága a református gimnáziumi közös évekből származik, – Sarkady, – aki Szabó debreceni tanítványa és kedvence volt, ő hozta magával, szintén hitű protestáns.*”⁵⁸

A debreceni III/III. alosztály illetékeseinek nem szegte kedvét a Sarkady eltávolítására és lejárására tett kísérletek kudarca. Még ugyanezen év szeptemberében intézkedés történik Sarkady János *operatív nyilvántartásbavételéről*.⁵⁹ A négyoldalas, nyomtatott úrlap II. pontja – „*Kompromittáltságát, ellenséges kategóriába való tartozását az alább részletesen felsorolt dokumentumok bizonyítják*” – a következő tételeket sorolja fel: „*Priusz lapok. Önéletrajz. Preventív őrizetbevételi javaslata. »Ágnes« fnevű inf. jelentései. »Székeley« és »Kőműves« ügynökök jelentései. Javaslata.*”⁶⁰ És végül a Sarkadyra vonatkozó iratanyagból levont következtetés: „*...kérem alapnyilvántartásba vételét.*”⁶¹ S itt az újabb homályos pont Sarkady és az Állambiztonsági Szolgálatok kapcsolatának történetében: kideríthetetlen, hogy milyen céllal vették ekkor *alapnyilvántartásba*. Amennyire ez ma tudható, ügynökként soha nem akarták már felhasználni, jelentést nem készített, tartótisztje nem volt – ezért az intézkedés értelmetlen. De ez, mint láttuk, nem az egyetlen ilyen eset Sarkady és a belügyi illetékesek kapcsolatának történetében.

Ami viszont bizonyítható a rendelkezésünkre álló debreceni iratokból, az az, hogy a III/III. alosztály Sarkadyt egészen 1986-ig – hosszabb-rövidebb kihagyásokkal – megfigyelés alatt tartotta.⁶² Van a rá vonatkozó iratanyagban *figyelmeztetés esetleges útlevel-kérelmének elutasítására*,⁶³ részletes „ellenőrzési terv Sarkady János »A« nyilvánartásban szereplő személy” megfigyelésére,⁶⁴ információkérés Sarkadyról a BM III/II-8.a alosztály vezetőjétől,⁶⁵ végül egy *jelentés-kivonat*⁶⁶ „AK-18. rendőrőrnagy 1982. május 20-i jelentéséből”. Az utolsó, Sarkadyra vonatkozó, az Állambiztonsági Szolgálatok III/III. alosztályán készült dokumentum dátuma 1986. január 9. A jobb felső sarokban a kizárólag a kiemelten fontos iratok esetében használt kettős minősítés olvasható: „SZIGORÚAN TITKOS! KÜLÖNÖSEN FONTOS!”⁶⁷ – tárgyjelölése pedig: „Sarkady János operatív nyilvánartási anyagának irattározására.” Sarkady János meghurcoltatásának, beszerzésének, ügynöktevékenységének, a III/III. alosztállyal harminc éven át tartó kapcsolatának itt vázolt története minden bizonnyal nem volt egyedi; mivel azonban a Történeti Levéltár iratanyagából az ELTE klasszika-filológiai tanszékeire vonatkozó összes anyag – különös módon – eltűnt, így ő az egyetlen, akinek sorsán keresztül legalább némi betekintést nyerhetünk a magyar ókortudomány művelői és a szocialista-kommunista rendszer besúgóhálózat-építő és -felhasználó módszereinek kapcsolatába.

Sarkady János sorsának szükségszerűen vázlatos megrajzolása után néhány óvatosan megfogalmazott következtetés azért levonható:

- Sarkady János –, „Sárándi Vilmos” – a belügyi szervek szemében mindössze az egyre hatalmasabbra felduzzasztott besúgói hálózat jelentéktelen mellékfigurája volt;
- a *célszemélyekről* készített jelentései jobbra értéktelen vagy a szervek előtt más forrásokból nyilván sokkal részletesebben ismert információkat tartalmaztak;
- az áttekintett iratanyag döntő része tanúsítja, Sarkady, a *titkos ügynök* semmilyen valós „hasznot” nem hajtott megbízói számára.

Ha a fenti állítások igazak, joggal tehetjük fel a kérdést: *mi végre volt az egész*, miért kellett egy rendkívüli tehetségként induló fiatal ókortudóst tönkretenni, *presszió* alkalmazásával – a szó fizikai és lelki értelmében – megszarolni, belekényszeríteni egy olyan szerepbe, amely nyilvánvalóan folyamatosan személyiségpusztító félelemben tartotta?

Ezekre a kérdésekre akkor kaphatnánk választ, ha valaki feltenné őket Kovács, Tipold, Tóth, Kakas és a többi rendőrtisztnek, mindazoknak, akik Sarkadyval az 1950-es évek elejétől egészen 1986-ig foglalkoztak. Csakhogy valószínűleg ők sem tudnának válaszolni, hiszen maguk is csak apró csavarok voltak egy karkai-orwelli delíriumra épülő államgépezetben, ahol Sarkady szerepe – csakúgy, mint megszámlálhatatlan, a belügyi szervek „darálójába” került sorstársáé – minden valószínűség szerint nem volt más, mint hogy megfigyeltként (*célszemélyként*) és megfigyelőként (*ügynökként*) igazolják a Nagy Egész, az Állambiztonsági Szolgálatok, az Államvédelmi Hatóság és alosztályai létezésének értelmét. Új és mindig újabb megfigyelők és megfigyelték kellenek, s a legkívánatosabb az volt, ha egyszerre lehetett besúgó és célszemély ugyanaz az ember. Ezzel sikerült megteremtteni azt a hangulati közeget, amelyben a félelem és a gyanakvás szétterítésével totális ellenőrzés alá lehetett vonni a társadalom egészét. E „magasabb rendű cél” fényében persze nem volt releváns, hogy az ügynökök jelentéseinek jó része semiféle „hasznot” nem hajt.

Emberként, gondolkodó individuumként sehol nem szerepel Sarkady a hivatalos belügyi iratokban.

Jegyzetek

1. GNÓTHI SEAUTON! – CLASSICS AND COMMUNISM. THE HISTORY OF THE STUDIES ON ANTIQUITY IN THE CONTEXT OF THE LOCAL TRADITION. SOCIALIST COUNTRIES 1944/45–1989/90. Focus Group project at Collegium Budapest 2009–2010, convened by Jerzy Axer, György Karsai and Gábor Klaniczay.
2. Sarkady János: AISÓPOS ÉS AZ AISÓPOSI MESE. In: Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karának Évkönyve, 1952–1953. Budapest, 1954. 70–115.
3. Falus Róbert: SOPHOKLÉS. Budapest, 1954.
4. A HÉRAKLÉS-MÍTOSZ A HOMÉROSI EPOSZOKBAN. *Antik Tanulmányok* 2. 1955. 9–14.
5. Például: JELENTŐS KÍSÉRLETEK ÓKORKUTATÁSUNKBAN (Szabó Árpád: HOMÉROSZ; Falus Róbert: SOPHOKLÉS; Szilágyi János György: GÖRÖG MŰVÉSZET). *Társadalmi Szemle* 9. 1954/10. 125–135.
6. A GÖRÖG RABSZOLGATARTÓ TÁRSADALOM KIALAKULÁSÁNAK KÉRDÉSÉHEZ. *Annales Universitatis Scientiarum Budapestiensis de Rolando Eötvös Nominatae. Sectio Historica* 1. 1957. 3–62.
7. Nemes Zoltán–Németh György (szerk.): HEORTE STUDIA IN HONOREM JOHANNIS SARKADY SEP-TUAMENARI. Debrecen, 1997.
8. Fehér Bence–Könczöl Miklós (szerk.): ORPHEUS BÚCSÚZIK. TANULMÁNYOK SARKADY JÁNOS EMLÉKÉRE. Budapest, 2007; Nemes Zoltán: SARKADY JÁNOS, A PEDAGÓGUS ÉS AZ EMBER. In: Fehér Bence–Könczöl Miklós (szerk.): i. m. 11–16.; Ritoók Zsigmond: SARKADY JÁNOS EMLÉKEZETE. In: Fehér Bence–Könczöl Miklós (szerk.): i. m. 17–23.
9. Nemes Zoltán: ANTIK ÁLMOK ÁLMODÓJA. SARKADY JÁNOS ÉLETÚTJA, TUDOMÁNYOS MUNKÁSSÁGA, SZAKIRODALMI ÉS FORDÍTÓI TEVÉKENYSÉGE. Debrecen, 2009.
10. Egy csecsemőkorában meghalt leánytestvérén kívül három húga (Gizella, Erzsébet és Mária) s egy öccse volt – az 1935-ben született Sándor.
11. E falunév tragikus módon fogja végigkísérni Sarkady életét.
12. Ritoók Zsigmond elmondása szerint Szabó Árpádnál a következő auctoranyagot vették: az első félévben Platón volt (IÓN, A KÉT HIPPIASZ, PRÓTAGORASZ ÉS A GORGIASZ eleje), a második félévben hétről hétre egy teljes ének ODÜSSZEIA, a harmadik félévben Szophoklész AIASZ ÉS OIDIPUSZ KIRÁLY, a negyedik félévben Parmenidész és Hérakleitosz. Mindezek mellett Szabó időről időre, éppen esedékes pedagógiai céljának megfele-
- lően eltért a kiadott anyagtól, s *non lectum*-szövegekhez lapozott, amelyek fordításában ugyancsak nem volt tanácsos hibázni. (R. Zs.–K. Gy. 2009. október–2010. április.)
13. A kérdéshez I. Kelevéz Ágnes (szerk.): A HOL A MAXIMUM A MINIMUM. A Petőfi Irodalmi Múzeum Hangtára számára készített beszélgetések szerkesztett változata. Az interjúkat készítette Kelevéz Ágnes, Maróti István, Ruttkay Zsófia. ELTE Eötvös József Collegium–Petőfi Irodalmi Múzeum, 2007.
14. Nemes Zoltán: i. m. 29.
15. AISÓPOS ÉS AZ AISÓPOSI MESE. In: Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karának Évkönyve, 1952–53. Budapest, 1953. 70–115.; ÓKORTÖRTÉNETI ÚTMUTATÓ. (Kéziratban.) Eötvös Loránd Tudományegyetem Történettudományi Kar, 1954. 72.; JELENTŐS KÍSÉRLETEK ÓKORKUTATÁSUNKBAN (Szabó Árpád: HOMÉROSZ; Falus Róbert: SOPHOKLÉS; Szilágyi János György: GÖRÖG MŰVÉSZET). *Társadalmi Szemle* 9. 1954. 125–135. Sarkady János műveinek teljes bibliográfiáját I. Nemes Zoltán: i. m. 51–115.
16. O-9697/9. 13.: „...a budapesti fővárosi bíróság I. 005032/1955. számú ítéletével szervezkedés bűntette miatt Sarkadi Jánosra (született 1899. Török-szentmiklós, anyja neve: Tóth Eszter) kiszabott 4 évi börtönbüntetés...”; Nemes Zoltán: i. m. 31.
17. O-18997 7.; a háromoldalas, géppel írt anyag az ÖNÉLETRAJZ címet viseli. Az első lap tetején kézzel írt bejegyzés: *Kakas elvt.; 2. péld.*
18. O-18997 8.; a belügyminisztériumi, állambiztonsági hivatali dokumentumokat eredeti, betűhív formájukban közlöm; csak a legkürvőbb helyesírási, illetve gépelési hibákat jelzem külön is.
19. Ez utóbbi elem kifinomult kegyetlensége, a csapdahelyzet abban rejlik, hogy az egyetemi pártalapszervezetnek nyilván nem kellett Sarkady személyesen megtett, apjával kapcsolatos be(fel-?)jelentésére várnia; az ügyre vonatkozó minden információt nyilvánvalóan már jóval korábban megkapták a belügyi szervektől.
20. Ritoók Zsigmond világít rá Sarkady végtelenül visszahúzódo magatartásának egy szomorú megnyilvánulására: „Egyetlen gyenge pontja volt. [...] A nagy európai világnyelvek mindegyikén simán olvasott és értett – de nem beszélt. [...] Sarkady eleinte még el-elfogadta, hogy egy-egy barátja tolmácsolja a szavait, ha valamilyen külföldivel kellett be-

szélnie (annak szavait nem kellett tolmácsolni, azt értette), később azonban már ez is fészélyezte, s inkább kitért a külföldiekkel való találkozások elől. Soha nemzetközi tanácskozáson részt nem vett, sem itthon, sem külföldön.” Ritoók Zsigmond: i. m. 18.

21. Uo. 21.

22. L. 26. j. 8–9.

23. Nemes Zoltán: i. m. 32.; fogvatartásának időtartamával kapcsolatban, illetve hogy hány-szor tartóztatták le március–április folyamán (egyszer, vagy netán 20-án kiengedték, majd néhány nappal később ismét bevitték, az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltárában hozzáférhető dokumentumok egymásnak ellentmondó adatokat tartalmaznak.

24. Főleg az O-10986/1, O-18997, H-12984, Mt-1105 dossziék anyagából.

25. BM O-18997 dosszié, II/3-d alosztály. 12.

26. H-10.660 dosszié, B14 II/s-F, B 83824–„Ágnes” „B-dosszié”-ja és 6-os kartonja, „Adatlap”-ja tartalmazza mind beszervezésének dátumát (1956. június 20.), mind személyi azonosítását. „Ágnes” az egyetem elvégzése után középiskolai latintanár lett. Az utóbbi évtizedekben az egyik budai gimnáziumban tanított egészen nyugdíjazásáig, tiszteletre méltó szakmai sikereket érve el. Komoly tiszteletben állt és áll ma is; az Ókortudományi Társaság üléssein rendszeresen részt vesz.

27. O-18997 15–17.; a kézzel írott feljegyzést most is betűhíven közlöm, a helyesírási hibákat nem javítottam.

28. E megjegyzés –összevetve a többi dokumentummal – nem bizonyítja egyértelműen, hogy Sarkadyt 1957. március–áprilisban nem egy alkalommal és nem egy hónapra tartóztatták le.

29. „Ágnes”-en kívül a hivatalos nyilvántartási adatokat tartalmazó iratok eltűnése miatt azonosíthatatlan „Kömíves”, „Döme” és „Székely Mihály” ügynökök jelentéseiben is található Sarkadyt érintő terhelő információk.

30. O-18997 18.; jelentés betűhí közlése.

31. Uo. 18–19.

32. BM O-18997 13.

33. Ritoók Zsigmond szóban megerősítette, hogy valószínűleg ez történhetett, bár az sem kizárt, hogy meg is zsarolták: kilátásba helyezhették apja újbóli bebörtönzését, és/vagy öccsének letartóztatását. De hogy mindezek következtében beszervezésére is sor került volna, ő maga soha nem említette, és Ritoók Zsigmond szerint egye-

temi környezetében ezt soha senki nem is sejtette. Letartóztatásáról, a börtönben töltött mintegy három hétről közvetlenül kiszabadulása után beszélt ugyan barátai előtt, de ennek az epizódnak senki nem tulajdonított akkor különleges jelentőséget; mint Ritoók Zsigmond elmondta, ekkoriban nagyon sokakat vittek be néhány napra vagy néhány hétre, így Sarkady letartóztatása, majd kiszabadulása sem okozott nagyobb feltűnést. (R. Zs.–K. Gy. 2009. október–2010. április.)

34. M-23865 21.

35. F-dosszié – a figyelő dosszié rövidítése. „Sárándi” egyik „F”-dosszié-személye Szabó Árpád volt, a másíkról az iratok alapján csak elképzeléseink lehetnek, a legvalószínűbb megfajtás: Borzsák István.

36. O-10986 1–9.

37. Némelyik megnevezetről pontosan tudom, hogy sohasem voltak szorosabb, baráti kapcsolatban Sarkadyval (Lederer Emma, Sinkovics István).

38. Cs-604. Fedőnév: „Hungarikus”.

39. M-23865 4.

40. Szepessy Tibornak Kovács Mária sírkőavatására készített beszéde, illetve a Brusznjai-ügy a későbbiekben oly súllyal estek a latba, hogy mind Szepessy, mind Ritoók eltávolítása az egyetemről ezekre a „bűneikre” való hivatkozással történt; ám ebben „Sárándi” jelentéseinek vajmi kevés szerepe lehetett. Brusznjai Árpád életéről, sorsáról l. Sebő József: MOIRA. BRUSZNYAI ÁRPÁD ÉLETE ÉS KORA. Budapest, 2002.

41. Ungváry Krisztián: KONSZOLIDÁCIÓ ÉS MEGTÖRLÉS AZ ELTE BÖLCSESZKARÁN. In: Vadász Sándor (szerk.): A BÖLCSESZKAR AZ 1956-OS FORRADALOMBAN. Budapest, 1994. 87–89.

42. Németh György: i. m. 6–9.

43. Ócsa kisközségben lett volna új munkahelye; Nemes Zoltán: i. m. 32.

44. Ritoók Zsigmond: i. m. 21.

45. A BUDAPESTI TÁNCISCS MIHÁLY GIMNÁZIUM ÉVKÖNYVE, 1950–1995. Budapest, 1996.

46. A fordításból részletek először 1965-ben jelentek meg. In: Lengyel Béla–Vincze Flóra: A VILÁGIRODALOM ARS POETICÁI. Budapest, 1965. 28–36.; a teljes fordítás 1969-ben látott napvilágot: Arisztotelész: POÉTIKA. Budapest, 1969.

47. AZ ATHÉNI ÁLLAM KIALAKULÁSÁNAK KEZDETEI. Budapest, 1964. (Kézirat.) Ritoók Zsigmond: i. m. 21.

48. M-23865 10–11., 12–14., 17–18.; ebből a korszakból összesen kilenc „Sárándi”-jelentés szól részben vagy egészében Szabó Árpádról.

49. M-23865 12–14.

50. Külön visszataszító, figyelemfelkeltő előzenyességre vall a vezetéknev betűkre „szétszedése”; „Sárándi” mintha külön is fel akarná hívni a belügyi illetékesek figyelmét Szabó Árpád olasz kapcsolatára – lám, bár ez nem volt feladata, ő tudja, mi a helyes eljárás...

51. M-23865 14.

52. M-23685 17–18.

53. Németh György: i. m. 5.

54. O-18977 32.

55. O-18997 32.

56. Szalma József rendőr alezredes alosztályvezető és Harangi István rendőr főhadnagy; O-18977 32.

57. Az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára illetékesei által kiadott 1393/20. számú 2010. július 14-én kelt dokumentum szerint „A fedőnevek között nincs olyan személy, akit a kuta-

tási témában azonosítani lehetne.” Ugyanez a megjegyzés vonatkozik a „Székely Mihály” fedőnevű ügynökre, aki szintén rendszeresen jelentett mind Borzsák Istvánról, mind Sarkady Jánosról (uo.).

58. O-18997 24.; ezt az ügynökjelentést idézi a Borzsák István belügyi aktáit kiténő, már idézett tanulmányában Papp István is: BORZSÁK ISTVÁN HIÁNYZÓ DOSSZIÉJA, AVAGY MIT KEZDHETTET A POLITIKAI RENDŐRSÉG EGY ÓKORTUDÓSSAL. *Aetas* 3. 2010. 104.

59. O-18997 2–5.

60. Uo. 3.

61. O-18977 5.

62. Uo. 21–40.

63. O-18997 31., 1966. szeptember 8.; egy példány az *útlevélcsoport*hoz, egy Sarkady *anyagába* került 431/2546 iktatószámmal.

64. O-18977 33–35.

65. O-18997 36., 1974. május 29.

66. Uo. 38., 1982. május 20.

67. Uo. 39–40.

Szabó Sándor

EPILÓGUS

Vajon marad-e molekulányi
vagy még parányibb költő-nyomom?
Akad-e filosz kiguberálni,
rálelni az avított lapokon,
folyóiratok sokában, anto-
lógiaikban, s egy kötetben,
miként a régész, aki kihantol
valami addig ismeretlen?
Oly korban kezdtem én körmölgetni,
mikor a versnek volt még rangja,
de napjainkban ma már a semmi-
nél alig több van – csak a „szakma”!
Eszétizáló köldöknézések
vágynak eseményi státuszba?
A közízlés a kommerszre éhes,
a klasszikust is rakja sutba.
A nálam jóval tehetségesebb